

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans” — Verschijnt 4 x per jaar

Secretariaat: A. Voorbergen, van Ostadestraat 7, Zaandam

Postgiro 742899 ten name van penn. Ver. Vrienden van de Zaanse Schans, Wormerveer.

mei 1967 No. 22

IETS UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE ZAAANSE SCHANS

Anno 1574

... Hier toch was SONOY, altijd ijverig waar het 's Lands behoud en Spanjes verderf gold, mede werkzaam geweest. Hij had zich de Zaan laten langs varen, van de eene plaats tot de ander, en eindelijk aan het Kalf een geschikt punt naar zijn oogmerk gevonden, om eene vastigheid met voordeel te kunnen oprigten. Terstond deed hij voor LAMBERT VAN GRIETHUIZEN den grond afsteken, en werden de huislieden opontboden, om als delvers, timmerlieden, smeden enz., dienst te doen, terwijl hopman PIETER VERBRUGGE met zijn vaandel tot hunne bescherming optrok, en de hopman TITUS VAN HETTINGA, te Wormer, als eene achterhoede, gelegerd werd. Om de veertien dagen verwisselden deze vaandels van post, dat drie malen gebeurd is. Gedurende den tijd aan het maken der schans besteed, waren die knechten ten koste van de huislieden, terwijl deze hun ook nog bij het over en weder schepen, zonder eenig loon, de behulpzame hand moesten bieden.

Niettegenstaande de last en de opofferingen door deze troepen veroorzaakt, moesten de huislieden nog bovendien hunne knevelarijen dulden. Deze gingen eindelijk zoo ver, dat de eigenaar van de landerijen, waar de schans aangelegd werd, GERRIT FRANZS HUYSMAN, zich gedrongen gevoelde daarover te klagen; de moedwil der soldaten spaarde hem, die in goeden gunst bij de officieren stond, en door het bederven van zijn land schade genoeg leed, evenmin als zijne burenen. Hij begaf zich naar Alkmaar, en diende aan SONOY, mede uit naam van de ingezetenen van het Kalf, en 't Weijver aldaar, zijne klagten in, te kennen gevende, dat ze van het eigen volk meer geplaagd wierden dan van den vijand, en dat wanneer daar niet in voorzien werd, zij eene andere woonplaats zouden moeten zoeken. SONOY hoorde hem minzaam aan; hij wist hoeveel reden de huislieden in het Noorderkwartier hadden om over de bandeloosheid der soldaten te klagen, hij wist hoe ORANJE herhaaldelijk op krijgstucht had aangedrongen, maar hij wist tevens hoe moeilijk het was die bij een te zamengeraapte hoop te bewaren, en hoeveel werks en moeite hij daar reeds aan besteed had. Sonoy was dadelijk gereed de huislieden te helpen; hij zag het in, van hoeveel belang het was, dat zij

met de bezetting op eenen goeden voet stonden. De gouverneur begaf zich zelf naar het Kalf, en gebod VERBRUGGE en zijn volk op den hals, uit naam van den Prins en der Staten, dat niemand het onderstaan moest den huislieden iets van het hunne te ontroofen. Vervolgens ging hij met de bevelhebbers en eenig volk naar het huis van GERRIT FRANZS, alwaar hij een papier deed aanslaan, van den volgenden inhoud:

„Wy jonker DIEDERIK VAN SONOY, Gouverneur van Noord-Holland en Waterland, lasten en bevelen wel striktelyk, alle en een iegelijk die in dienst van den Lande zijn, zoo wel officieren als soldaten, noch in het groot, noch in het klein, den huisman GERRIT FRANZS of een van de zyne te beschadigen of af te dringen van zyne goederen, al ware het een hoen of minder, alles op verbeurte van lyf en leven, zonder eenige genade.” — Om te doen zien dat deze bedreiging ernstig was gemaand, liet hij terstond voor het gemelde huis eene galg oprichten. „Welks aanzien van den galg en dreigementen so veel vrees verwekte,” zegt Soeteboom, „dat de zoon van GERRIT FRANZS my getuigd heeft, na dien tijd hun geen henne-ey ontnomen wierde, hoewel de bueren niet so vry gingen.”

Met ijver werd het werk voortgezet en na zes weken kon men de schans als voltooid beschouwen, waarop zij ook terstond door de hopleiden VERBRUGGE en LOUWYN met hunne vaandels bezet, en aan eerstgenoemde het bevel opgedragen werd. De schans was gebouwd op een weiland, ten westen van het Kalf liggende, thans een gehucht, onder de jurisdictie van Zaandam behoorende, en ten noorden dier stad gelegen. Dit land, nog heden den naam van schans dragende, en door een' kadijk van de overige landen in den kalverpolder afgescheiden, vormt eenen uithoek, welke ten noorden van de Poel, tegen over de dorpen Koog aan de Zaan en Zaan dijk in de Zaan uitsteekt, en geeft ons nog heden een juist denkbeeld van de geschiktheid dier plaats voor het bedoelde oogmerk, daar zij zoowel noord- als zuidwaarts een uitgestrekt gezigt langs de Zaan opleverde, en zoowel langs de rivier als aan de overzijde, door haar geschut, elken vijand den door- of voorbijtogt kon be-

twisten. De schans had de gedaante van een' zeshoek, en lag met een hoek op de Zaan en met een andere op de Poel; aan de landzijde naar het Kalf waren twee grachten gegraven, tusschen welke nog een contre-escarpe lag; de eerste had ongeveer veertien voeten diepte, de laatste was merkelyk wijder en dieper. Over deze liep eene eenigszins kromsgewijze gelegde brug tot de eigentlijke schans, waar men alleen door een klein poortje konde binnenkomen. Hier waren vier rijen huizen ten dienste der bezetting gebouwd, alsmede in het midden een sterke toren; aan de waterzijde was een reeks van palen geheid, met boomen, om er door te kunnen varen, voorzien, hetgeen voor de Vrijbuiters meer dan eens eene goede haven en wijkplaats opleverde.

Het kon niet anders of die schans moest den vijanden een doorn in het oog zijn; zij zagen bij den aanbouw reeds wat bedwang zij hen zou aandoen, en al schielijk was men er te Zaandam op bedacht om het werk te beletten. Eene aanzienlijke bende trok van daar uit, om de werklieden te verdrijven en het begonnene te vernielen. Zij waren echter nog niet tot het Kalf genaderd of werden reeds aan het einde van de Noord, bij eene sluis aan den Schinkeldijk – de Noordervaldeur – gestuit. Hier namelijk was door de huislieden eene borstwering opgericht, wel niet sterk, maar toch geschikt om eenen overval te keeren. De wakkere boeren gingen met musketvuur de Spanjaarden te keer, en hielden hen daarmee eene goede wijl tot staan. De vijanden, ziende dat zij er zoo niet zouden doorkomen, begonnen eenige huizen daaromtrent af te breken, en legden de daarvan genomene planken over de sloten, en, van achteren met meerder volks gestijfd zijnde, vielen zij ook de kloeke verdedigers van ter zijde aan en dreven ze eindelijk, door hunnen overmagt, op de vlugt. Het hevig vuren en de daaruit ontstane rook, deed de troepen die op het Kalf en 't Weijver lagen, en door eene gracht van den gemeenen weg afgescheiden waren, vermoeden wat er gebeurde; in allerijl opgetrokken, kwamen zij nog tijdig genoeg op de plaats van gevecht, om het verder doordringen aan den vijand te beletten. Hun aanval was zoo

snel en hevig, dat zij hem terstond weder over de borstwering terugdreven en tot aan den Dam vervolgden. Zoo groot was de drift bij dien aanval, dat een sergeant JELLE genaamd, de zijnen vooruit geraakte, over de gracht van de gemelde borstwering sprong en dadelijk op den vijand instoof, waarvan er ettelijken onder zijn zwaard vielen. De door hunne nederlaag verwoede huislieden hadden zich dadelijk bij het krijgsvolk gevoegd, en velen der Spanjaarden moesten dezen aanval met den dood bekoopen; gelukkig diegenen, welke nog intijds den Dam bereiken mogten. Om in het vervolg voor dergelijke aanvallen bewaard te blijven, werd de borstwering tot eene bekwame schans vergroot en de omliggende huislieden genoegzaam van geweer en krijgsvoorraad voorzien, zoodat zij beter in staat waren om den vijand te kunnen afkeeren; ook hebben zij in die buurt, na dien tijd, geen groote overlast meer geleden.

. . . Hopman AECKER echter was de schande. Zijne zorgeloosheid had de schans bij Wormerveer doen overgaan en Wormers val ten gevolge gehad. SONY schreef dadelijk deze droevige tijding aan ORANJE, eene tijding die, had zij hem doen tandenknarsen van woede, 's Lands Staten met zorg en vrees voor het Noorderkwartier vervulde. De schans op het Kalf maakte mede hunne bezorgdheid gaande; het was de laatste sterkte in dezen hoek, en was zij gewonnen, dan lag alles voor den vijand open. Dien ten gevolge werd terstond last gegeven, schuiten, schepen en galeijen gereed te maken, om met het open water de, reeds de schans op het Kalf omsingeld hebbende, Spanjaarden te verdrijven. JOACHIM KLEINSORG, kapitein over een vendel soldaten, werd tot kommandeur over deze vloot aangesteld. Zoodra het water vrij van ijs was, zelde men op de schans aan, en ontzette den zich met mannenmoed verdedigd hebbende VERBRUGGE.

*Uit Geschiedenis der Zaanlanden van
Jacob Honig Js. Junior*

JAN WILLEM ADRIAAN HONIG †

Het was onze bedoeling om in dit nummer iets weer te geven van wat ons lid de heer J. W. A. Honig op onze jaarvergadering heeft verteld over „een oud Zaaans huis”.

Weinig hadden wij kunnen vermoeden dat vóór de verschijning van dit nummer, hij ons zou ontvallen. Met eerbied en dankbaarheid gedenken wij zijn liefde voor de Zaanse historie; zijn gedegen kennis, ook en speciaal van de Zaanse houtbouw. Niet licht zal hij uit ons gedachtenleven weggaan.

In zijn geest handelen wij ongetwijfeld als wij juist hier iets vermelden uit de vele belangwekkende bijzonderheden die hij ons op 18 oktober 1966 gaf

over een oud Zaaans huis. Hij vertelde:

De oorsprong van het Zaanse huis was: één woonkamer met een bedstee en een portaal. Naar behoeven kwamen daar kamers bij of ook ruimte voor negotie. Speciaal gaat het nu over het huis waarin thans het Molenmuseum gevestigd is, gelegen over de wegsloot met die weg verbonden door

een ijzeren brug; vandaar de naam: het huis met de ijzeren brug.

In 1824 bij boedelscheiding werd het gewaardeerd voor f 4000.—.

Uit het document van deze boedelscheiding kan men aan de weet komen hoe het huis ingedeeld was.

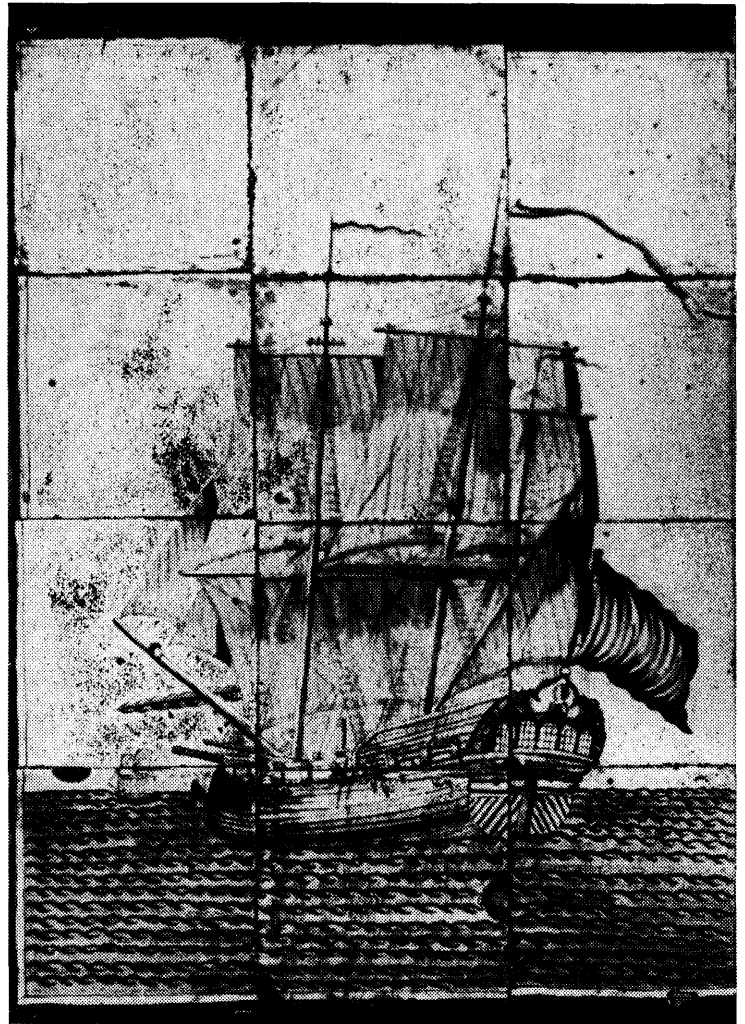
Ook komt in bovengenoemd document uit, de grote hoeveelheid waaruit de inventaris bestond.

Om iets ervan te noemen: 9 diverse bijbels met zilveren sloten, 45 stoelen met biezen zittingen, 50 theeserviezen, 1038 kopjes en schoteltes, 850 borden in soorten.

De indeling: Bovenvliering, verdeeld in vliering en zuider-vliering. Zolder met zuiderkamertje, boekenkamers om de schoorsteen en noorderkamertje. Beneden: Zomervertrek met haaksertegenaaangezet keuken en walhuis. Wintervertrek met alkoof en bedsteden. Verder het kantoor, later veranderd in keuken.

Het huis dat langzamerhand, door aankoop van verschillende erven een prachtige tuin als achterland kreeg, heeft na het dempen van de wegsloot veel van zijn charme verloren.

Bij de opening van „De Walvis”, schonk onze vereniging behalve het schilderij: „Rijper haringbuisen op de reede van Lerwick”, ook nog een tegeltableau, waarvan bijgaande afbeelding getuigt.

GOED JAARS ENDJES

Voorheen bouwde men als men een goed jaar in zaken had, weer een eind aan zijn (houten) woning. Zulk een verlengstuk noemde men een „Goed jaars end”.

* Werfschuur en botenhelling

Bouw en aanleg is nu gereedgekomen. De werf is gelegen aan het einde van het Zonnewijzerspad. Het wachten is nog op een botenbouwer.

* Lagedijk 36, Koog a.d. Zaan

Eveneens naar het Zonnewijzerspad zal verplaatst worden het perceel Lagedijk 36, staand naast de Doopgezinde vermaning.

* Ezelspad 13, Zaandijk

Alles van dit perceel ligt reeds lang gedemonteerd in de grote bouwloods tegenover de Schans. Architect de Jong uit de Rijk heeft van het Stichtingsbestuur reeds de opdracht ontvangen voor dit en het bovengenoemde pand bouwplannen uit te werken.

* Met Bergmann naar de Schans

Met ingang van 1 mei 1967 zal dit reisbureau (Damrak te Amsterdam), de Zaanse Schans in zijn excursies opnemen.

Het zijn nu niet meer uitsluitend: bustochten naar Volendam, Edam en Marken, maar op de vrijdagen wordt het Zaanse Schans en Alkmaarder kaasmarkt.

* Lofspraak van Mr. d'Ailly

Tijdens een bijeenkomst van de Volksuniversiteit in het muzieklokaal Zaanlands Lyceum luidde deze lofspraak: „Ik ken nauwelijks een mooier plan dan de Zaanse Schans”. Niet alleen door de projectie, maar ook door het samengaan van de Zaangemeenten. Het Rijk, de provincie en het bedrijfsleven kunnen zich gelukkig prijzen hieraan meege werkt te hebben.

Giften

Vermelden wij in ons vorige nummer een gift van f 500.— voor de vereniging, in december mochten wij een tweede gift van hetzelfde bedrag ontvangen. Reeds eerder: een gift van bijna f 1000.— om ons in staat te stellen al zeldzamer wordende tegels aan te kopen.

Steun aan de Stichting

Ondanks de investeringen voor de uitgave van de Puzzel en de kosten van het schilderij, geschonken ter gelegenheid van de opening van de Walvis, kon in december j.l. toch nog als onze bijdrage voor 1966 f 5000.— worden overgemaakt aan de Stichting.

DE GESCHIEDENIS VAN EEN TEGELTABLEAU

De Machinefabriek P. M. Duyvis & Co liet in 1912 enkele oude houten woningen aan het Hellingpad slopen, omdat deze ruimte voor het bedrijf nodig was. In één van de woningen bevond zich een smuiger, die een tegeltableau bevatte, voorstellende de Rechtspraak van Salomo. Het tableau was vier tegels hoog en vijf tegels breed. Aan weerskanten van de smuiger waren tegels die fraaie zuilen voorstelden; verder bestond hij uit de bekende mangaan kleurige anjertegels met bijbelse voorstellingen. Alvorens deze smuiger voorzichtig te laten slopen, bracht de heer P. M. Duyvis Sr hem zorgvuldig in tekening, terwijl de heer D. Tiemeyer er een foto van maakte. De tegels werden netjes in kranten verpakt, in een grote kist met hangslot geborgen en op de zolder van pakhuis „Leeuwarden” weggezet.

De directie van de Machinefabriek was verheugd dat het

bestuur van de Stichting De Zaanse Schans en architect Schipper bereid waren de smuiger een plaats te geven in het „Weeshuis”, zodat hij eindelijk een bestemming zou krijgen. De verbazing was groot, toen bij het uitpakken van de kist wél veel tegels te voorschijn kwamen, maar níet het tableau met de Rechtspraak van Salomo. De slopers hadden blijkbaar hun opdrachtgevers in 1912 bij de neus gehad! De tegels waren n.l. stuk voor stuk tē keurig in kranten van 1912 verpakt, dan dat ze naderhand in dezelfde kranten overgepakt konden zijn.

Architect Schipper had er geen vrede mee en vond op zijn speurtochten bij een antiquair in Hoorn een tegeltableau van dezelfde grootte en met dezelfde voorstelling, echter in spiegelbeeld. Deze prijkt nu in de smuiger in „de Walvis” op de Zaanse Schans.

P. M. Duyvis

BERICHTEN

Oude nummers van „Anno 1961”

Omdat daarnaar, vooral door nieuwe leden gevraagd wordt, moeten wij nogmaals mededelen, dat er van de oude nummers van „Anno 1961”, niet veel meer voorradig zijn. Alleen de nrs 9, 14, 15, 17, 18, 19, 20 en 21 kunnen nog geleverd worden en wel à f 0.25. Ook van het dubbel nummer 12/13 à f 1.— is nog voorraad.

Lid voor het leven

Nadat op onze laatstgehouden jaarvergadering besloten was een lidmaatschap voor het leven in te stellen, hebben een drietal leden ieder f 150.— ineens betaald.

Ons nieuwe gironummer

Wij wijzen onze lezers naar de kop van ons blad waar ons nieuwe gironummer vermeld staat, ten name van onze penningmeester. Voor zover U uw contributie nog niet gegireerd hebt of voor zover U een jubileum viert en onze vereniging wilt gedenken . . .

De bewaarmap

Nieuwe leden! Van de bewaarmap voor ons orgaan is nog een kleine voorraad! Hij is vervaardigd van stevig papier, gemaakt in de laatste windpapiermolen ter wereld — „de Schoolmeester” te Westzaan.

Prijs franco thuis f 2.95. Attent: gireren aan ons bestuurslid B. IJskes te Zaandam, Bleekerstraat 34. Gironummer 626379.

NIEUWE LEDEN

Koog aan de Zaan

P. Blee Sr., Dahliastraat 10.
C. A. Kuijt, Verzetstraat 7.
Mej. A. Schippers, Bosjesstraat 4.
Th. van Splunteren, Julianastraat 33.
J. H. Venekamp, Stationsplein 4.
W. F. Visscher, Leliestraat 1b.

Zaandam

Mevr. A. van Battem, p/a Westzijde 11.
J. R. W. Boot, Heimansstraat 12.
G. Cluwen, Klaverweg 54.
J. C. van Dreumel, Terschellingstraat 10.
M. Fonds, W. Brinkmanstraat 57.
W. D. Fürst, Van der Helstraat 10.
P. J. van Heijnsbergen, Rembrandtstraat 7.
G. Ph. Homburg, Oostzijde 196b.
D. H. Huetting, Mauvestraat 13.
J. Huisman, Vincent van Goghweg 16.
D. Husslage, Burg. v. d. Stadtstraat 90.
J. G. A. v. d. Ing, Westzanerdijk 328.
Tj. Jongsma, Halstraat 2b.
W. Joosen, Ged. Gracht 50.
P. v. d. Kaay, Prins Hendrikkade 98.
C. Kleijn Jzn., Pieter Lakplantsoen 24.

Ds. H. Kremer, Prins Hendrikkade 78.
E. Lubbes, Straat Davis 49.
Mevr. J. A. Nijntjes-Oostveen, Kattegat 2.
Mej. E. M. M. Onrust, Koning Davidstraat 27.
B. C. Ooms, Zeemansstraat 100.
Dr. J. Oosterhuis, Westzijde 214.
P. Pastoor, Dr. Roggerspad 5.
R. Plooijer, Koning Davidstraat 115.
Mej. H. L. Prins, Govert Flinckstraat 23.
J. K. Reek, Saenredamstraat 9.
H. Roepert, Hof van Zaenden 5.
M. de Ruyter, Westzijde 5.
Mej. M. Schaap, Linnaeusstraat 14.
Mej. G. J. Schenk, W. Brinkmanstraat 180.
Mevr. N. A. Schipper-van Dreumel, Provincialeweg 208.
J. Schoen, Zeemansstraat 79.
P. Schutte, Westzijde 229.
P. F. Smit, Waddenstraat 2.
Mej. Tine E. Verhoef, Vinkenstraat 8.
J. Vet, Wibautstraat 3.
A. Voorbergen, Van Ostadestraat 7.
F. W. Voorbergen, Vincent van Goghweg 38.
G. J. de Vries, Vincent van Goghweg 10.
D. van Weele, H. Gerhardstraat 209.
Mevr. van Zeeland-Schuddeboom, Westzijde 112.